“สติ” ในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค: ศึกษาเฉพาะโครงสร้างและกระบวนธรรม

“Mindfulness” in Dighanikaya Silakhandhavagga scripture: A study of Dhamma structure and process

มนตรี วิวาห์สุข

Montree Wiwasukh

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: montree.wi@go.buu.ac.th

Retrieved: January 23, 2024; **Revised:** February 2, 2024; **Accepted:** February 5, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและกระบวนธรรมของสติในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เป็นการวิจัยเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกเล่มที่ 9 ชื่อทีฆนิกาย สีลขันธวรรค คำที่ใช้สืบค้น คือ “สติ” สืบค้นจาก “พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์ และแหล่งค้นพุทธศาสน์ฉบับคอมพิวเตอร์” วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติพรรณนา คือ ค่าเฉลี่ย และร้อยละ และข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า สติ ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค จำนวน 108 ครั้ง โครงสร้าง 13 สำนวน ได้แก่ 1) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 3) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ 4) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 5) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 6) มีสติ อยู่เป็นสุข 7) มีสติปรารภเฉพาะพระผู้มีพระภาค 8) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์ 9) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์ 10) สติไม่หลงลืม 11) สติสัมปชัญญะ และความอยู่สบายจักมี 12) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 13) สติหลงลืม และ กระบวนธรรม 2 ชุดซึ่งเป็นการค้นพบเชิงอุปนัยที่สำคัญ ได้แก่ 1) สติแบบบริสุทธิ์เกิดในจตุตถฌานที่จิตเป็นอุเบกขา 2) สติแบบประยุกต์ต้องใช้คู่กับสัมปชัญญะในทุกการกระทำ

คำสำคัญ: สติบริสุทธิ์; สติประยุกต์; จตุตถฌาน; อุเบกขา; สัมปชัญญะ

Abstract

The objective of this research article is to study the structure and process of Mindfulness in the Dighanikaya Silakhandhavagga scripture. It is documentary research. Data were collected from the 9th volume of the Tipitaka, Dighanikaya Silakhandhavagga. The search word used was “Mindfulness” searched from “The Computerization of the Pali Canon and Buddhist Reference”. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics such as means and percentages, and qualitative data were analyzed using inductive content analysis.

The research results found that Mindfulness appears in the Dighanikaya Silakhandhavagga 108 times, 13 structures follow: 1) Maintain Mindfulness in front of you 2) Consist of Mindfulness and awareness 3) Consist of Mindfulness and awareness and being a recluse 4) Puppeni-

vasanussatiyana 5) Mindful, fully aware, enjoying happiness with the body 6) Mindful, living in happiness 7) Mindful, praising only the Blessed One 8) Mindful, fully aware and purifies the mind 9) Neutrality causes pure mindfulness 10) Mindfulness does not forget 11) Mindfulness, awareness and well-being will occur 12) Mindfulness, awareness and solitude which is noble 13) Mindfulness forgets. The inductive conclusion, which is an important finding, is that there are two models of the mindfulness process namely pure and applied. The first arises only in the Fourth absorption where the mind is equanimous. Moreover, the latter must be used together with awareness in every action.

Keywords: Pure Mindfulness; Applied Mindfulness; Fourth Absorption; Neutrality; Awareness

บทนำ

สติเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเพราะต้องใช้ในที่ทุกสถานทุกกรณี (สำ.ม. (บาลี) 19/572/158; สำ.ม. (ไทย) 19/234/174; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) ดังนั้น ชาวพุทธหรือผู้สนใจพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ควรศึกษาสติเพื่อทำความเข้าใจหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาอันจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง เมื่อจะศึกษาสติซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าต้องศึกษาจากพระไตรปิฎกเนื่องจากเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด กอรปกับการศึกษาสติในปัจจุบันโดยมากเป็นการศึกษาเชิงประเด็นมีการอ้างอิงพระไตรปิฎกเฉพาะเล่มที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาเท่านั้น ยังไม่มีการศึกษารายคัมภีร์ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงนำไปสู่การสืบค้นคำว่า “สติ” ในพระไตรปิฎก พบว่าสติปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับหลวง 43 เล่ม จากทั้งหมด 45 เล่ม จำนวน 6,272 ครั้ง (กรมการศาสนา, 2525; สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550)

ในจำนวนดังกล่าวนี้ สติปรากฏในวินัยปิฎกจำนวน 523 ครั้ง สุตตันตปิฎก 4,381 ครั้ง และอภิธรรมปิฎก 1,368 ครั้ง (กรมการศาสนา, 2525; สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550) เนื่องจากมีจำนวนมากจึงไม่สามารถทำการศึกษาสติในพระไตรปิฎกทั้งหมดในคราวเดียวได้ ดังนั้น บทความวิจัยนี้ จึงศึกษาจากพระไตรปิฎกเพียงหนึ่งเล่ม ทั้งนี้ นอกจากข้อจำกัดในด้านปริมาณที่มีเป็นจำนวนมากแล้วยังคำนึงถึงข้อจำกัดด้านเวลาและทรัพยากรด้วย และที่สำคัญคือเพื่อให้งานสำเร็จในเวลาที่พอเหมาะแก่การนำร่องใช้เป็นแนวทางศึกษาพระไตรปิฎกเล่มอื่นต่อไป โดยพระไตรปิฎกหนึ่งเล่มที่เลือกศึกษาในครั้งนี้ คือ พระไตรปิฎกเล่มที่ 9 ชื่อ “ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค” เพราะเป็นเล่มแรกของสุตตันตปิฎก และเหตุผลที่เลือกศึกษาสุตตันตปิฎกก่อนเพราะมีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสกับบุคคลทั่วไปทั้งผู้ที่เป็นชาวพุทธและผู้ที่ไม่ใช่ชาวพุทธ ทั้งบรรพชิตและฆราวาส โดยเฉพาะคัมภีร์ทีฆนิกายถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุดเท่าที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก (พระเมธีรัตนดิลก, 2542) ต่างจากวินัยปิฎกซึ่งเป็นกฎระเบียบสำหรับภิกษุและภิกษุณี ในขณะที่อภิธรรมปิฎกเป็นการอธิบายสภาวธรรมไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาโครงสร้างและกระบวนธรรมของสติในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

การทบทวนวรรณกรรม

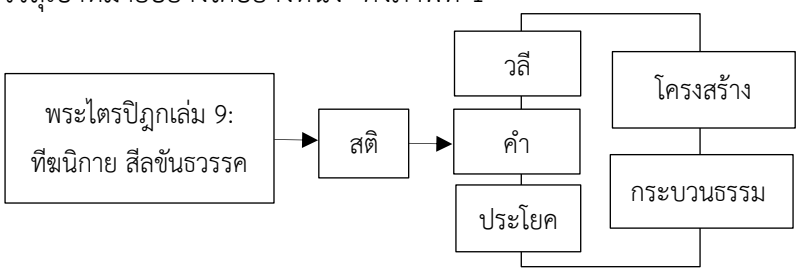
การทบทวนวรรณกรรมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดขอบเขตในการเลือกคำ วลี และโครงสร้าง เนื้อหาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกนั้น สิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง คือ ความเข้าใจความหมายของคำว่า สติ การทบทวนวรรณกรรมในที่นี้จึงมุ่งค้นหาความหมายของคำว่าสติจากแหล่งข้อมูลระดับเดียวกันพร้อมกับแหล่งข้อมูลร่วมสมัยดังนี้

สติ เป็นภาษาบาลี มีรากศัพท์มาจาก สรฺ ธาตุ แปลว่า คิด ระลึก และ เบียดเบียน มีความหมายตามที่ปรากฏในอภิธรรมปิฎกและคำแปลโดยพระพรหมคุณาภรณ์ร่วมด้วยว่า (1) ความตามระลึก การคอยระลึกถึงอยู่เนื่องๆ (อนุสฺสติ) (2) ความหวนระลึก การหวนระลึก (ปฏิสฺสติ) (3) กิริยาที่ระลึก ภาวะที่ระลึกได้ (สรณตา) (4) ความทรงจำ ภาวะที่ทรงจำไว้ (ธารณตา) (5) ความไม่เลื่อนลอย ภาวะที่ไม่เลือนหาย (อปิลาปนตา) (6) ความไม่หลงลืม ภาวะที่ไม่ลืม (อสมฺมุสนตา) (อภิ.วิ. (บาลี) 35/240/164; อภิ.วิ. (ไทย มจร) 35/220/201; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) ซึ่งผู้รู้ร่วมสมัยได้ให้ความหมายคล้อยตามนัยแห่งอภิธรรมปิฎกข้างต้นนั้นว่า (1) ความระลึกได้ ความรู้สึกตัว กิริยาที่ระลึกได้ อาการที่ระลึกได้ (สรติ จินฺเตตีติ สติ) (2) ธรรมชาติเป็นเหตุให้ระลึกได้ (สรติ เอตายาติ สติ) (3) ความรู้สึกตัวที่เบียดเบียนความประมาท ผู้เบียดเบียนความประมาท ธรรมชาติผู้เบียดเบียนความประมาท (ปมาทं สรติ หึสตีติ สติ) (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2550; พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558; ทองย้อย แสงสินชัย, 2562)

จากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ได้นิยามคำว่า “สติ” ในสองมิติ ได้แก่ 1) เชิงบวก คือ การระลึกได้ และ 2) เชิงลบ คือ การกำจัดความประมาท ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยรวม สติ จึงได้แก่ “การระลึกได้และทำลายความประมาท” หรือ “การระลึกได้และความไม่ประมาท” นั่นเอง

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดการวิจัยเอกสาร โดยการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในระดับคำ วลี และประโยค แล้วนำไปสู่ข้อสรุปเชิงอุปนัย อันประกอบด้วยโครงสร้างและกระบวนธรรมที่มีคำว่าสติเป็นส่วนประกอบ ดังนั้น ในที่นี้ โครงสร้าง จึงหมายถึงประโยคที่ประกอบด้วยประธาน กริยา และกรรม ลักษณะนามของโครงสร้างจึงใช้คำว่า “สำนวน” ทั้งนี้ ประธานของประโยคจะละไว้ แสดงเพียงกริยาและกรรม ในขณะที่กระบวนธรรม หมายถึง ขั้นตอนการเกิดและการทำหน้าที่ของสติเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเอกสารมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังนี้

1.ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 แหล่งข้อมูล คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (กรมการศาสนา, 2525) เล่มที่ 9 ชื่อ “ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค” หรือเรียกว่า “คัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค” จำนวน 383 หน้า 1.2 คำที่ใช้สืบค้น คือ คำว่า “สติ” 1.3 สืบค้นจาก “พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์ และแหล่งค้นพุทธศาสน์ฉบับคอมพิวเตอร์” (The Computerization of the Pali Canon and Buddhist Reference) ตามโครงการ “บุ๊ดเซอร์” (BUDSIR, Buddhist Scriptures Information Retrieval) หรือพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ซึ่งเรียกอย่างย่อว่า “BUDSIR VI for Windows” จัดทำและเผยแพร่โดยสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (2550) พระไตรปิฎกภาษาไทยที่บรรจุไว้ใน BUDSIR คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (กรมการศาสนา, 2525)

2. ขั้นตรวจสอบข้อมูล

ตรวจสอบจำนวนคำที่พบกับแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง คือ แหล่งข้อมูลที่ 1 คือ “โปรแกรมสำหรับค้นหาและเทียบเคียงพุทธวจนจากพระไตรปิฎก” (E-Tipitaka) ซึ่งพัฒนาโดยสุธี สุดประเสริฐ (2554) อันเป็นระบบสืบค้นพุทธวจนของวัดนาป่าพง (2567) และแหล่งข้อมูลที่ 2 คือ “84000.org” (ผู้จัดทำเว็บไซต์, 2545) ซึ่งเป็นเว็บไซต์ที่พัฒนาขึ้นโดยผู้ไม่ประสงค์ออกนาม แต่ใช้เรียกตนเองว่า “ผู้จัดทำเว็บไซต์” โดยทั้งสองแหล่งข้อมูลเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (กรมการศาสนา, 2525) และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เนื่องจากแหล่งข้อมูลที่ใช้ตรวจสอบทั้งสองแหล่งนั้นเป็นแหล่งข้อมูลออนไลน์ซึ่งอาจมีคำถามต่อความน่าเชื่อถือ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้เป็นเพียงแนวทางในการระบุตำแหน่งของสติจากนั้นตรวจสอบกับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (กรมการศาสนา, 2525) และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยตรงอีกชั้นหนึ่ง

3.ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์โดยสถิติเชิงพรรณนา คือ ค่าเฉลี่ย และร้อยละ โดยประยุกต์แนวทางจากการเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยของศิริชัย กาญจนวาส, ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์ และดิเรก ศรีสุโข (2559) 3.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ ประยุกต์จากเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของเอื้อมพร หลินเจริญ (2555) โดย 1) การวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการจัดกลุ่ม แยกประเภท การอ่านซ้ำ ๆ บันทึกความเหมือนและความต่างและความหมาย 2) การวิเคราะห์โครงสร้างด้วยการพิจารณาตำแหน่งและหน้าที่ที่คำว่า “สติ” ปรากฏในประโยคซึ่งประกอบกันเป็นเหตุการณ์และกระบวนธรรมที่นำมาซึ่งการกล่าวถึงสตินั้น ๆ และ 3) การวิเคราะห์เชิงอุปนัยด้วยการประกอบสร้างชุดคำอธิบายใหม่จากเนื้อหาและโครงสร้างที่ค้นพบนำไปสู่โครงสร้างและกระบวนธรรมของสติที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

ผลการวิจัย

โครงสร้างของสติในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า “สติ” ปรากฏในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค จำนวน 61 หน้า 125 ครั้ง 36 ข้อ เมื่อตัดคำที่เป็นชื่อตอนและคำที่ไม่สัมพันธ์ออก เหลือ 108 ครั้ง ดังตารางที่ 1 โดยมีตารางสองช่องเกี่ยวกับ “ข้อ” ได้แก่ “ข้อระบุ” หมายถึง ข้อที่ระบุในส่วนแรกก่อนข้อจริง และ “ข้อจริง” หมายถึง ข้อที่คำว่า “สติ” ปรากกฏ อนึ่ง เนื่องจากตารางที่ 1 แสดงจำนวนหน้าที่ปรากฏ จึงเรียงตามลำดับหน้าและข้อ ส่วนตารางที่ 2 แสดงจำนวนน้ำหนักที่ปรากฏ จึงเรียงตามลำดับอักษร

ตารางที่ 1 จำนวนคำว่า “สติ” ที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เรียงตามหน้าและข้อ

ลำดับ. หน้า. จำนวน	ข้อระบุ	ข้อจริง	สติที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
1. 11. 1	25	27	1) ปุพเพนิวาสานุสสติ (ชื่อตอน)
2. 16. 1	30	30	1) เอกัจจสัสสติกทิฏฐิ (ชื่อตอน)
3. 18. 6	32	32	1) สติหลงลืม 2) สติหลงลืม 3) สติไม่หลงลืม 4) สติไม่หลงลืม 5) สติหลงลืม 6) สติหลงลืม
4. 36. 3	50	50	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ เสวยสุขอยู่ 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
5. 59. 1	102	102	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
6. 67. 2	121	122-123	1) สติสัมปชัญญะ (ชื่อตอน) 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
7. 68. 4	124	123-124	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ 2) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 3) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 4) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
8. 71. 3	128	129	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
9. 75. 2	135	136	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
10. 76. 1	136	136	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
11. 93. 1	163	163	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
12. 101. 5	163	163	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 3) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 4) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 5) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
13. 103. 3	163	163	1) มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
14. 107. 3	163	163	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 3) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
15. 110. 1	164	166	1) บูชาท่านผู้นั้นตามสติกำลัง
16. 111. 1	167	167	1) บูชาท่านผู้นั้นตามสติกำลัง
17. 128. 1	195	195	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
18. 140. 2	195	195	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ (บางแห่งใช้ "ปุ")
19. 141. 1	195	195	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
20. 167. 1	235	235	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
21. 178. 2	235	235	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
22. 179. 1	235	235	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
23. 194. 1	255	255	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
24. 202. 2	255	255	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข
25. 203. 1	255	255	1) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
26. 205. 2	255	255	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
27. 209. 1	256	256	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
28. 216. 2	256	257	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข
29. 217. 1	257	257	1) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
30. 219. 2	258	258	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ลำดับ. หน้า. จำนวน	ข้อระบุ	ข้อจริง	สติที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
31. 236. 1	270	270	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
32. 243. 2	270	270	1) สติสัมปชัญญะ (ชื่อตอน) 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
33. 244. 4	270	270	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 2) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 3) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 4) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
34. 246. 3	270	270	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
35. 248. 1	270	270	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
36. 254. 1	278	278	1) มีสติปรารภเฉพาะพระผู้มีพระภาค
37. 255. 1	279	279	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
38. 262. 2	279	279	1) สติสัมปชัญญะ (ชื่อตอน) 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
39. 263. 4	279	279	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 2) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 3) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 4) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
40. 265. 2	279	281	1) มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข
41. 266. 1	281	282	1) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
42. 277. 3	303	303-305	1) สติสัมปชัญญะ และความอยู่สบายจักมี 2) สติสัมปชัญญะ และความอยู่สบายจักมี 3) สติสัมปชัญญะ และความอยู่สบายจักมี
43. 285. 1	318	318	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
44. 293. 1	320	322	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
45. 294. 4	322	322, 325	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 2) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 3) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 4) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
46. 297. 3	326	327-328	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
47. 301. 2	322	333-334	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
48. 302. 1	334	334	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
49. 308. 1	340	342	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
50. 316. 3	342	342	1) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 2) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 3) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
51. 319. 3	342	342	1) มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
52. 323. 2	342	342	1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ชื่อตอน) 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
53. 324. 1	342	342	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
54. 337. 1	362	363	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
55. 345. 3	363	363	1) สติสัมปชัญญะ (ชื่อตอน) 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 3) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
56. 346. 3	363	363	1) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 2) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 3) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
57. 348. 3	363	363	1) มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติ อยู่เป็นสุข 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
58. 353. 3	363	363	1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 2) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 3) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ลำดับ. หน้า. จำนวน	ข้อระบุ	ข้อจริง	สติที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
59. 371. 1	383	383	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ
60. 378. 1	383	383	1) สติสัมปชัญญะ (ซื่อตอน)
61. 379. 5	383	383	1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 3) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 4) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 5) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า หน้าของคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ที่คำว่า “สติ” ปรากฏมากที่สุด จำนวน 6 ครั้ง คือ หน้า 18 ข้อ 32 รองลงมาจำนวน 5 ครั้ง คือ หน้า 101 ข้อ 163 และ 4 ครั้ง มี 4 หน้า ได้แก่ 1) หน้า 244 ข้อ 270 2) หน้า 263 ข้อ 279 3) หน้า 294 ข้อ 322 และ 325 และ 4) หน้า 379 ข้อ 383

หน้าที่ปรากฏคำว่าสติ จำนวน 6 ครั้ง ประกอบด้วย 1) สติหลงลืม 2) สติหลงลืม 3) สติไม่หลงลืม 4) สติไม่หลงลืม 5) สติหลงลืม 6) สติหลงลืม จำนวน 5 ครั้ง ได้แก่ 1) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ 3) สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ 4) ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า 5) มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์ ส่วนจำนวน 4 ครั้ง เหมือนกับลำดับ 2) – 5) ในหน้าที่ปรากฏ 5 ครั้ง

ตารางที่ 2 จำนวนโครงสร้างที่มีคำว่า “สติ” ในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เรียงตามลำดับอักษร

ลำดับ	สติที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	จำนวน	ร้อยละ	น้ำหนัก
1	ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า	8	7.41	5
2	ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ	12	11.11	3
3	ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ	14	12.96	2
4	โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (12) + บุพเพนิวาสานุสสติญาณ (6)	18	16.67	1
5	มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย (7) + มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย (3)	10	9.26	4
6	มีสติ อยู่เป็นสุข (9) + เสวยสุข (1) (ตติยฌาน)	10	9.26	4
7	มีสติปรารภเฉพาะพระผู้มีพระภาค	1	0.93	9
8	มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์	8	7.41	5
9	มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์	10	9.26	4
10	สติไม่หลงลืม	2	1.85	8
11	สติสัมปชัญญะ และความอยู่สบายจักมี	3	2.78	7
12	ประกอบด้วย...สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะ	8	7.41	5
13	สติหลงลืม	4	3.70	6
รวม		**108**	**100**	
(14)	บูชาท่านผู้นั้นตามสติกำลัง (ไม่สัมพันธ์)	(2ไม่นับ)	ไม่นับ	ไม่นับ
(15)	ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (8) + ปุพเพนิวาสานุสสติ (1) (ซื่อตอน)	(9ไม่นับ)	ไม่นับ	ไม่นับ
(16)	สติสัมปชัญญะ (ซื่อตอน)	(5ไม่นับ)	ไม่นับ	ไม่นับ
(17)	เอกัจจสัสสติกทิฏฐิ (ซื่อตอน)	(1ไม่นับ)	ไม่นับ	ไม่นับ
รวม		**125**		

หมายเหตุ: โครงสร้าง หมายถึง ประโยคที่ประกอบด้วยประธาน กริยา และกรรม

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า สติปรากฏมากที่สุดเมื่ออยู่ในคำว่า “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” 12 ครั้ง และ “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” 6 ครั้ง รวม 18 ครั้ง โดยทั้งสองคำนี้ถือเป็นคำเดียวกันเพราะมีความหมายเหมือนกัน ต่างแต่สะกดขึ้นต้นด้วยอักษร “ป” และ “บ” (ในที่นี้ใช้ “ป”) คิดเป็นร้อยละ 16 รองลงมาคือที่ปรากฏ

ในวลีว่า “ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ” 14 ครั้ง ร้อยละ 16.67 และที่ปรากฏในวลีว่า “ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ” 12 ครั้ง ร้อยละ 11.11 แม้สติในวลีทั้งสองจะเหมือนกันแต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อหา โครงสร้างของประโยค และเหตุการณ์ จึงจัดวลีทั้งสองแยกกัน ซึ่งรายละเอียดแสดงไว้ในผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่จะกล่าวถึงต่อไป

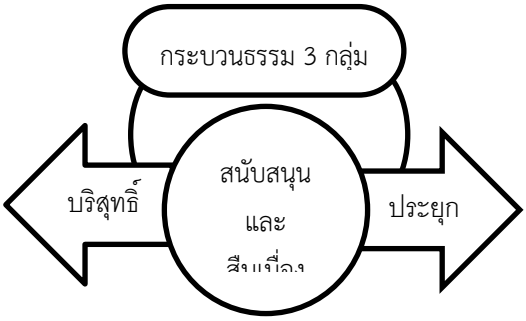
ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอโครงสร้างของสติเรียงตามลำดับผลการวิจัยเชิงปริมาณข้างโดยระบุไว้ในวงเล็บ ดังนี้ ลำดับ 1, 8 และ 12 มาพร้อมกัน กล่าวคือ อยู่ในโครงสร้างและกระบวนธรรมเดียวกันโดยเป็นเหตุการณ์ที่มีลักษณะเกิดต่อเนื่องกัน จึงจำเป็นต้องแสดงลำดับที่ 8 และ 12 ไว้ในลำดับเดียวกันกับลำดับ 1: ภิกษุประกอบด้วยศีลขันธ์ อินทรียสังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษอันเป็นอริยะ (12) เช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า (1) เธอละความเพ่งเล็งในโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็ง ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็งได้ ละความประทุษร้ายคือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาทได้ ละถีนมิทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์ (8) จากถีนมิทธะได้ ละอุทธัจจะกุกกุจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายใน ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจะกุกกุจจะได้ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา ไม่มีความคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉาได้ ลำดับ 2: อย่างไร ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ (2) ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าว การถอย การแล การเหลียว การคู้เข้า การเหยียดออก การทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ลำดับ 3: เมื่อบวชแล้ว สำรวมระวังในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปรกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาสิกขาบททั้งหลาย ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรมที่เป็นกุศล มีอาชีพบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยศีล คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ (3) ลำดับ 4: ภิกษุ เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ (4) ลำดับ 5, 6 และ 9 มาพร้อมกัน ทั้งนี้ ลำดับ 5 และ 6 มีโครงสร้าง 2 สำนวน จึงแยกเป็น 2 ย่อหน้า

ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ (มีสติสัมปชัญญะ) เสวยสุขด้วยนามกาย (5) เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะสรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข (6) เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่มซาบซ่านด้วยสุขอันปราศจากปีติ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่สุขปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง

... ทุติยฌานนั้น ท่านกล่าวว่าหยาบ ด้วยยังมีปีติเป็นเหตุให้จิตกระเทิม เพราะอัตตานี้มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย (5) เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ เสวยสุขอยู่ (6) ... ตติยฌานนั้น ท่านกล่าวว่าหยาบ ด้วยจิตยังคำนึงถึงสุข เพราะอัตตานี้บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์ (9) เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้... ลำดับ 7: ข้าพระองค์มีสติปรารภเฉพาะพระผู้มีพระภาค (7) เกิดขึ้นว่า ท่านผู้ฉลาดในธรรมเหล่านี้เป็นอย่างดีนั้น ต้องเป็นพระผู้มีพระภาคแน่แท้ ต้องเป็นพระองค์พระสุคตแน่แท้ พระองค์ทรงฉลาด ทรงรู้ช่ำชองในอภิสัญญานิโรธ ลำดับ 8 มาพร้อมกับลำดับ 1 (ดูที่ลำดับ 1) ลำดับ 9: ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ (9) เธอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละ ด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง อนึ่ง โครงสร้างอีกสำนวนหนึ่งมาพร้อมกับลำดับ 5 และ 6 (ดูที่ลำดับ 5) ลำดับ 10 และ 13: พวกเทวดาชื่อว่าขิฑฑาปโทสิกะมีอยู่ หมกมุ่นในความรื่นรมย์ สติก็ย่อมหลงลืม (13) เพราะสติหลงลืม (13) จึงพากันจุติ...พวก

เทวดาผู้มิใช่เหล่าขิฑฑาปโทสิกะ ย่อมไม่พากันหมกมุ่นในความรื่นรมย์ สติย่อไม่หลงลืม (10) เพราะสติไม่เหลงลืม (10) จึงไม่จุติ ลำดับ 11: สังกิเลสธรรมพวกท่านจักละได้ โวทานิยธรรมจักเจริญยิ่งขึ้นได้ ผู้มีความเพียรจักทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์ และความไพบูลย์แห่งปัญญาด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ได้ ความปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สติสัมปชัญญะ และความอยู่สบายจักมีได้ (11) ลำดับ 12 มาพร้อมกับลำดับ 1 และลำดับ 13 มาพร้อมกับลำดับ 10 จึงไม่แสดงซ้ำอีก

กระบวนธรรมของสติในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค จากการวิเคราะห์เชิงปริมาณและคุณภาพข้างต้น นำมาซึ่งข้อสรุปเชิงอุปนัยที่ทำให้ได้กระบวนธรรม 3 ชุด ได้ 1) สติบริสุทธิ์ 2) สติประยุกต์ และ 3) ไม่มีสติ เมื่อตัด “โครงสร้างของไม่มีสติ” ออก เหลือโครงสร้างของสติ 12 สำนวน และกระบวนธรรมของสติ มี 2 ชุด คือ สติแบบบริสุทธิ์ และสติแบบประยุกต์ โดยกระบวนธรรมแบบบริสุทธิ์ปรากฏในโครงสร้างสติลำดับ 9 ในขณะที่กระบวนธรรมแบบประยุกต์ปรากฏในโครงสร้างสติลำดับ 2 ส่วนสติในโครงสร้างอื่นทำหน้าที่สนับสนุนให้เกิดหรือเป็นผลที่เกิดสืบเนื่องจากสติสองแบบนั้น ดังนั้น เมื่อจัดกลุ่มตามกระบวนธรรมสติจะได้ 3 กลุ่ม คือ กระบวนธรรมบริสุทธิ์ กระบวนธรรมประยุกต์ และธรรมสนับสนุนและสืบเนื่อง สามารถแสดงเชิงกระบวนธรรมได้ดังภาพที่ 2

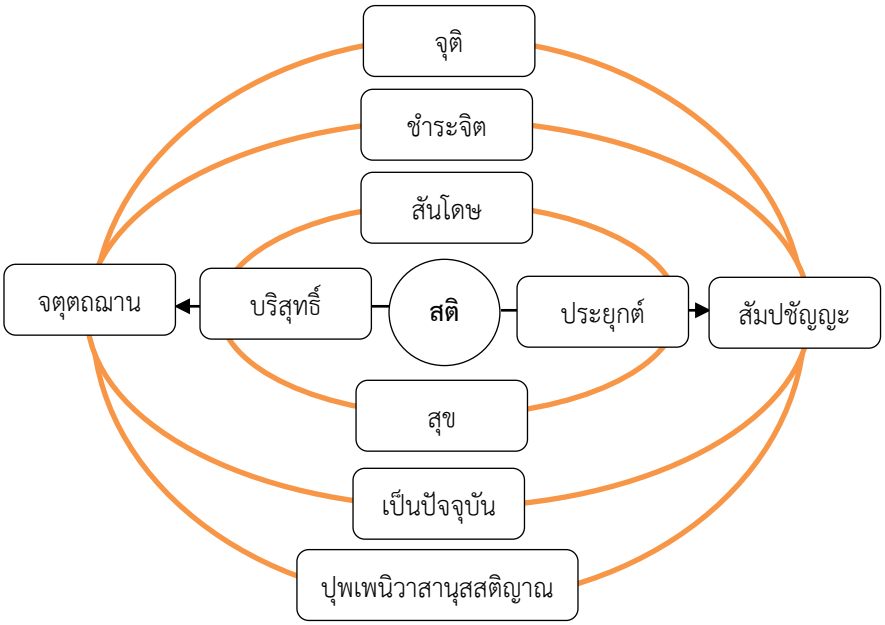
ภาพที่ 2 กระบวนธรรมสติ 3 กลุ่ม

อภิปรายผลการวิจัย

โครงสร้างและกระบวนธรรมของสติในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค จากผลการวิจัยเชิงปริมาณ แสดงความสำคัญของคำว่าสติใน 3 ลำดับแรก ได้แก่ 1) โน้มน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 2) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ และ 3) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ รวมได้ร้อยละ 40.74 ซึ่งยังไม่ถึงครึ่งของจำนวนครั้งที่คำว่าสติปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ดังนั้น จำเป็นต้องรวมคำที่มีความสำคัญเป็นลำดับ 4 เข้ามาด้วย ซึ่งมี 3 คำ แต่ละคำมีน้ำหนักร้อยละ 9.26 ได้แก่ 1) มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย 2) มีสติอยู่เป็นสุข และ 3) มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์ เมื่อรวมลำดับที่ 1 – 4 เข้าด้วยกันทำให้ความสำคัญมีน้ำหนักร้อยละ 68.52 ข้อสรุปนี้ กำลังบอกว่าต้องศึกษาสติอย่างน้อย 6 คำจึงจะเข้าใจโครงสร้างและกระบวนธรรมของสติในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เกินครึ่งหนึ่ง ในขณะที่ ผลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ แสดงโครงสร้างและกระบวนธรรมของสติ 2 ชุด ได้แก่ 1) โครงสร้างและกระบวนธรรมของสติแบบบริสุทธิ์ เกิดจากจิตที่เป็นสมาธิระดับจตุตถฌาน ซึ่งจะทำให้บรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 2) โครงสร้างและกระบวนธรรมของสติแบบประยุกต์ เกิดจากการนำสติไปใช้ในอิริยาบถหรือการกระทำทุกกรณีเรียกว่าสัมปชัญญะ หากขาดสติสัมปชัญญะ ก็จะเคลื่อนหรือตายจากสิ่งที่ทำหรือที่เป็นอยู่นั้น (จุติ) อย่างไรก็ตาม โครงสร้างและกระบวนธรรมทั้งสองชุดนี้ทำงานร่วมกัน กล่าวคือทำให้ผู้มีสติเป็นคนสันโดษชำระจิตให้บริสุทธิ์พร้อมกับมีความสุขในปัจจุบันอย่างไรก็ตาม ในภาพรวม แม้ข้อค้นพบจะชี้ให้เห็นว่าในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค มีสติเชิงบวก (ร้อยละ 96.30) มากกว่าสติเชิงลบซึ่งมีเพียงคำเดียวคือ สติหลงลืม (ร้อยละ 3.70) แต่ก็ยังถือว่าสอดคล้องและครอบคลุมความหมายของสติทั้งสองมิติตามที่กล่าวไว้ในการทบทวน

วรรณกรรมข้างต้น (อภิ.วิ. (บาลี) 35/240/164; อภิ.วิ. (ไทย มจร) 35/220/201; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555; พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2550; พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558; ทองย้อย แสงสินชัย, 2562)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพที่ 3 โครงสร้างและกระบวนธรรมของสติในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัยซึ่งเป็นผลจากการวิเคราะห์เชิงอุปนัย คือ คำอธิบายโครงสร้างและกระบวนธรรมของสติ 3 ชุด เรียงตามเส้นวงรีจากวงในไปวงนอก ดังนี้ 1) คำอธิบายสติชุดที่ 1 วงรีชั้นใน อธิบายว่า สติแบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ สติแบบบริสุทธิ์เกิดในจิตที่เป็นสมาธิระดับจตุตถฌาน และสติแบบประยุกต์คือการรู้ตัวในทุกอิริยาบถเรียกว่าสัมปชัญญะ สติสองแบบนี้ทำงานสัมพันธ์กันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันทำให้เกิดความสันโดษและความสุข 2) คำอธิบายสติชุดที่ 2 วงรีชั้นกลาง อธิบายว่า สติแบบบริสุทธิ์และแบบประยุกต์ทั้งสองชำระจิตของผู้สันโดษและทำให้มีสุขอยู่กับปัจจุบัน 3) คำอธิบายชุดที่ 3 วงรีชั้นนอก อธิบายว่า จตุตถฌานที่มีสติบริสุทธิ์จะทำให้บรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณคือการระลึกอดีตชาติที่จุติ (เกิดและตาย) ก่อนหน้าเพราะความลงลืมสติสัมปชัญญะหรือเพราะสติสัมปชัญญะไม่สมบูรณ์ และเพราะมีการจุติจึงมีการระลึกอดีตชาติ และเพราะมีการระลึกอดีตชาติจึงรู้ว่ามีการจุติก่อนหน้า

สรุป

สติ ในคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค มีโครงสร้างและกระบวนธรรมใน “สองมิติ” และ “สองภพ” ซึ่งอาจเรียกรวมอย่างง่ายได้ว่า “มิติสองภพ” ในที่นี้ “สองมิติ” หมายถึง สติแบบบริสุทธิ์ และสติแบบประยุกต์ ส่วน “สองภพ” หมายถึง ภพที่กำลังเป็นอยู่ คือ “ชีวิตในปัจจุบัน” ซึ่งควรดำเนินไปด้วยสัมปชัญญะ และอีกหนึ่งภพ คือ “ชีวิตในอดีตชาติ” ซึ่งเป็นความสามารถของสติที่จะระลึกถึงได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัยที่พบว่าสติมีโครงสร้าง 13 สำนวน รวมลงในกระบวนธรรม 2 แบบ คือ บริสุทธิ์และประยุกต์ สามารถนำไปเป็นแนวในการพัฒนาการฝึกสติและกำหนดตัวชี้วัดความถูกต้องและสมบูรณ์ของสติ กล่าวคือ ต้องมีสติทุกอิริยาบถทั้งในการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาสติเป็นการเฉพาะ หรือ ที่เรียกว่า การฝึกแบบมาตรฐานวิชาที่ต้องฝึกปฏิบัติที่วัดหรือสำนักเป็นการเฉพาะ และการนำสติไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการวิจัยที่พบว่าโครงสร้างและกระบวนธรรมของสติมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันนั้น ควรมีการศึกษากึ่งทดลองหรือการศึกษาทดลองเพื่อพิสูจน์ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีนี้ในเชิงประจักษ์แล้วต่อยอดเป็นการวิจัยพัฒนาคู่มือหรือแอพพลิเคชั่นในการฝึกสติให้เหมาะสมกับยุคสมัย

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องการสร้างหลักสูตรจิตภาวนาแห่งอีอีซี ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 มหาวิทยาลัยบูรพา

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

ทองย้อย แสงสินชัย (2562). *บาลีวันละคำ (2,636), “สติมา” “สติ”*. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2567, จาก https://www.facebook.com/tsangsinchai

ผู้จัดทำเว็บไซต์. (2545). *84000.org*. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2567, จาก https://84000.org/

พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช). (2550). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คัพท์วิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: เลี่ยงเชียง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 32, กรุงเทพฯ: พิมพ์ผลิธัมม์.

พระมหาสมปอง มุทิโต. (2558). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. สืบค้นมื่อ 13 มกราคม 2567, จาก https://www.mahapali.com

พระเมธีรัตนดิลก. (2542). *เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2470). *พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ สยามรฏฐสฺส เตปิฏกํ*. กรุงเทพฯ: พาณิชศุภผล.

มหาวิทยาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชาวิทยาลัย.

วัดนาป่าพง. (2567). *วัดนาป่าพง*. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2567 จาก, https://watnapp.com/

ศิริชัย กาญจนวาส, ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์ และดิเรก ศรีสุโข. (2559). *การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 7 ปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. (2550). *Buddhist Scriptures Information Retrieval (BUDSIR VI for Windows)*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุธี สุดประเสริฐ. (2554). *โปรแกรมสำหรับค้นหาและเทียบเคียงพุทธวจนจากพระไตรปิฎก (E-Tipitaka).* สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2567 จาก, https://etipitaka.com/

เอื้อมพร หลินเจริญ. (2555). เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ. *วารสารการวัดผลการศึกษา, 17*(1), 17-29.